

négysorosra – a Mozaik – szól, jóideig el fojja őt kerülni: „Az Ifjúság: tervezés, / öreg-
sége: emlékezés, / Világnagy, lombos fák alatt / lebegő csuklyában halad, / éjszín lován:
a Feledés.”

A Párbeszéd az Idővel költőnk néhány sugárzóan nagy versét foglalja magába, olyanokat elsősorban, amelyeket csak ő írhatott meg, az ő lelkének lehettek legszebb, leváló darabjai. Az olvasó az egyikre döbbsent ámulattal lapoz vissza, a másikkal meaejtő sorait idézi, a harmadikat és a többieket nem tudja elfeledni. Néhánynak ideírjuk a címét: Őnarckép, 1927; Őnarckép, 1942; Egy katona megy a hóban; Őnarckép a Kálváriával, 1944; Az isten halála; Őnarckép, 1945; Elmékedés a haza értelméről; A perc foglalaihoz; a Tájak tánca és az Esmélések, csillagok című két ciklus versei; Káin temetése; Jób tánca; Flavius üzenete az ostromlókhoz; A hevek között; Istenek vetése; majd végül az Új versek sorozatának legtöbb darabja költőnk felfelé ívelő pályáját igazolja: az Európa vallatása, Aranyhold; Tíz intelem verskoszorúk leatöbbie kedvelt verse lehet mindazoknak, akik szeretettel és meaeértéssel közelednek a költőhöz, legalább akkora szeretettel és meaeértéssel, amekkorával ő közeledik olvasói felé. A kötet két záró verse: a Tíz intelem és a címadó Párbeszéd az Idővel az utóbbi évek kiemelkedő költői műve.

Vihar Béla mostani kötete régibb és újabb verseinek szemelgetett foglalata s mint ilyen költői arculatának meghatározó jellemvonásait élesen idézi emlékezetünkbe. Költőnk tisztas szándéka szabta meg a válogatás arányait, nem a szokásos időrendben, hanem hangulati-tematikai csoportosításban sorakoznak tehát versei: meaeírásuknak időrendie, de nem az időpontja, ezúttal mellékessé válik, az időbeli-térbeli különbségeket feledteti csoportosításuknak naavszerűsége, az adott tematikának sorozatossága; a formaváltások olykor-olykor megbontják ugyan a hangulati egységet, de éppen ezáltal hangsúlyozhatja szerzőnk témavilágának változatosságát – magasabb, emelkedettebb szempontú egység jegyében, amely végső fokán nem más, mint a tiszta humanitás: megmaradni embernek az embertelenségek riasztó, lélekemésztő évadjaiban. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1968.).

PAKU IMRE

Három könyv az esztétika köréből

– Lunacsarszkij, Balázs Béla és Lukács György válogatott írásai –

A kérdés tulajdonképpen az: milyen művészet s milyen esztétika töltheti be feladatát a szocialista forradalom kibontakozásának és kiteljesedésének szakaszaiban, hogyan történik a valóság szellemi, esztétikai birtokbavétele a „gondolat forradalma” korszakában? E kérdésfelvetés – bár más és más megfogalmazásban – nyomon követhető a marxista esztétika művelőinek munkáiban a XIX. század közepétől napjainkig, Marxtól és Engelstől Ernst Fischerig. (Lásd például utóbbi Korszellem és irodalom című könyvének fülszövegét; – Gondolat, 1966. –) A marxizmus klasszikusai válaszádkor az emberek egymásközi társadalmi viszonylatát tekintik a művészet alapjának és tárgyának, műalkotásnak pedig a valóság lényegének széles skálájú visszatükröződését tartják. Az esztétikum ebben az értelmezésben a világ megismerésének és a világra való hatásnak egyik lehetséges formája.

Később tovább konkrétizálódnak a marxista esztétika alapelvei – egyes problémakörök (főként Lenin által) bővülnek, tisztázódnak, mások beszűkülnek, helytelen érte’mezést nyernek –, de valójában Lafargue, Mehring, Plehanov, Lunacsarszkij, Gramsci, Lifsic, Lukács

György – és mások – művészetelméleti tevékenysége is e centrális kérdéskomplexum köré csoportosul.

Korunkban a társadalmi tudat szerepe a társadalom fejlődésében minőségileg magasabbrendű szintre emelkedik, következőképpen megnő az objektív társadalmi igény – többek között – a bölcsélet, a művészetfilozófia, az esztétika iránt is. Talán az most a legfontosabb vitkérdés világszerte, hogy van-e „autentikus marxista esztétika”. Ennek mintegy részproblémája a közismert „Kafka-per”, amelyben másként ítélkeznek a szocialista szándékú avantgardizmus szószólói – Roger Garaudy vagy Ernst Fischer – és az úgynevezett „nagy realizmus” elméletének képviselői Lukács Györggyel az élen.

A magyar könyvkiadásban is – dicséretére legyen mondva – nyomon követhető az esztétikai gondolkodás megélénkülése. A Kossuth, a Gondolat és az Európa Könyvkiadók szisztematikus program alapján részint a szocialista örökség hagyományozódására törekzenek – és sorra jelentetik meg a gyűjteményes köteteket Plehanov, Gorkij, Marx–Engels, Lenin, József Attila művészetelméleti írásaiból – másrészt igyekeznek nyomon követni az aktuális, nagy jelentőségű vitákat. Így került kiadásra – egyebek mellett – Roger Garaudy: Parttalan realizmus című esszégyűjteménye és Ernst Fischer már említett pamfletje.

A közelmúltban újabb három jelentős könyvvel gazdagodott „esztétika fegyvertárunk”: megjelent az első olyan tanulmány- és cikkgyűjtemény Balázs Béla munkáiból, amelyben nemcsak a filmtéoretikus van jelen, hanem a sokoldalú esztéta, publicista és kritikus is – Válogatott cikkek és tanulmányok –; napvilágot látott az eddigi legteljesebb magyar nyelvű válogatás Lunacsarszkij írásaiból – Válogatott esztétikai munkák –; és van már olyan gyűjteményes kötet is, amelyik keresztmetszetét adja Lukács György esztétikai munkásságának – Művészet és társadalom –.

A. V. Lunacsarszkij (1875–1933) és Balázs Béla (1884–1949) kortársak és sok vonatkozásban pályatársak voltak. Nemcsak pályaképük rokon, amennyiben mindketten a század művészetének egyik lehetséges útját – a polgári ideológiától és művészettől a szocialistáig, a magánytól a közösség gondjainak viseléséig – járják be, hanem – mint K. Nagy Magda Balázs Béla kötetéhez írott előszavában mondja – azonos típusú gondolkodók is voltak. Mihail Ilfsc „típológiájával” élve nem annyira a kérdésekre adott válaszban erős ez a típus, hanem inkább abban, hogy érzéklni tudja a megközelítően világos, kézenfekvő válaszok korlátozottságát és kutató-kísérletező művei gondolkodni tanítják az embereket.

Lunacsarszkij e kötet a forradalmi kultúra agitátoraként mutatja be. Érdeklődésének középpontjában a „művészet és forradalom”, a „művészet és proletariátus” viszonya áll. Elemzi az új szocialista művészet megteremtésének feladatait, vizsgálja a művészeti örökség elsajátításának módjait, és a modern polgári világ kultúrájához való viszonyt. Kidolgozza a művészet pártirányításának elveit. Tanulmányait, kritikáit a forradalmi pártosság jegyében fogalmazza.

„Tézisek a marxista kritika feladatairól” című értekezésében ma is rendkívül aktuális problémákat feszeget. Véleménye szerint a marxista kritika arra hivatott, hogy az irodalommal együtt intenzíven, energikusan részt vegyen az új ember és az új élet kialakításában. A marxista kritikusnak mindenekelőtt a mű tartalmát kell vizsgálat tárgyává tenni, azt a „társadalmi lényegét”, amelyet kifejez. Meg kell találnia az adott mű szociális alaptendenciáját. A kritikusnak meg kell állapítani, hogy milyen társadalmi csoportokhoz kötődik a mű, hogy milyen hatást fejthet ki a társadalmi életre a műben rejlő szuggesztív erő, majd rá kell térnie a forma vizsgálatára, mindenekelőtt abból a szempontból, hogy a forma mennyire van összhangban fő céljaival, vagyis mennyiben szolgálja a maximális kifejező erőt, az olvasó maximális bevonását az adott tartalom körébe.

Egyéb írásaiban továbbfejleszti Plehanov esztétikai elméletének legerősebb oldalait. Gogol, Csehov és Scsedrin munkássága alapján elemzi a humor és a szatíra összetevőit, és idejekorán kifejti véleményét a szocialista realizmus értelmezése kérdésében. Lunacsarszkij írásait – S. Nyíró József szerkesztésében – kitűnő fordító-kollektíva tolmácsolja a magyar olvasónak.

Balázs Béla munkásságát legtalálébban Szabolcsi Miklós jellemzi az „Arcképek a magyar szocialista irodalomból” című tanulmánykötetben: „...művészi alkata az intellektuális, a racionális művészé, aki kora gondolatait mélyen át tudja élni, de nem spontán elemi erejű alkotó inkább a részletek ura, mint nagy összefoglalásoké; műveinek egy része (mind 1919 előtt, mind azután) inkább jelzése, illusztrációja meggyőződésének, mint

harmonikus alkotás." E megállapítás jogosságát Balázs Béla tanulmányaiból és cikkeiből közzétett válogatás is igazolja.

A nagy műveltségű és rendkívül fejlett íráskészségű költő, író és teoretikus tollából csak a filmesztétika terén kerekedett ki egységes rendszer, egyéb írásaiban nehéz felfedezni a „vezérfonalat”. Széles körű érdeklődésére mindenestre fényt vet, hogy tanulmányt ír Ady Endréről, Bartók Béláról, Dosztojevszkijről, G. Hauptmannról, M. Maeterlinckről és R. Musilról, kommentálja Rosa Luxemburg börtönből írott leveleit; „A lírai érzékenységről”, „A versről” és „A hasonlatról” címmel értekezik az újkori líra, valamint a poétika természetéről, felemeli szavát a bécsi emigránsok körében szervezkedő akadémia érdekében, és odaadással, rajongással ír nagy szerelméről, a filmről. Külön ki kell emelnünk a Babits Mihályhoz írott levelét, amely arra mutat, hogy Balázs Béla 1938-ban már a szocialista kultúra követe és szószólója. Azt írja: „Az az Európa, mely a ti célotok volt, a szellem, a humanizmus hazája, nem földrajzi fogalom többé. A nyugati civilizáció Európájában Ázsia tört ki, oly sötéten és barbárul, amilyen keleten nem volt soha. És ti, vakok, nem tudjátok még, hogy ama kultúra, melyet ti kerestek, mögöttetek, keleten, a Szovjetunióban derült fel.”

Balázs Béla hagyatéka – amelynek teljes feltárása még a jövő feladata – végső soron a kultúra „keleten értelmezett” fogalmának elfogadásán alapszik. Ez a válogatott cikkeiből és tanulmányaiból kiolvasható legfőbb tanulság.

És hogyan lehet összefoglalni Lukács Györgynek a XX. századi magyar szellemi élet nemzetközi méretében is kivételes érdemeket szerző filozófus-esztétájának, a Művészet és társadalom címszó alatt megjelent válogatott írásainak fő mondandóját, központi problematikáját? Nem könnyű ugyanis kihámozni, a bár könyörtelenül racionális, de mégis – vagy talán éppen ezért – komoly szellemi igénybevételt követelő, öt évtizedet átívelő – 1908–1960 – magvas eszme-futtatások lényegét. A végülis – Fehér Ferenc gondos válogatása révén – szerves egységet alkotó önálló művek, vagy szemelvények gondolatmenetének nyomon követésében az olvasónak maga a szerző nyújt támaszt, aki tanulmány-értékű előszavában felvázolja a polgári idealizmustól a szellemét lángra lobbantó igazi marxizmusig vezető fejlődésmentét és kiemeli, hogy milyen korlátokkal harcolva, melyeket elfogadva vagy továbbfejlesztve, melyeket tagadva fogalmazódtak meg egységes filozófiai-esztétikai nézetei.

„A marxista esztétika önállóságának, elvi eredetiségének elismerése első lépésem volt az új világnézeti fordulat megértése és megvalósítása irányában.” – írja és mindmáig az önálló, egységes – noha csak cikkek, levelek, feljegyzések formájában kifejtett – marxi-lenini esztétika igenlése képezi Lukács György esztétikájának egyik sarkalatos tételét. E gondolatot fejt ki a „Bevezetés a marxi esztétikába” című tanulmányában.

Szorosan összefügg ezzel az a felismerés, hogy a marxi esztétika a műalkotást a tőle elválaszthatatlan történelmi folyamattal egységben értékeli. Rámutat arra, hogy ennek az esztétikának a legáltalánosabb elveit a történelmi materializmusban találhatjuk meg.

Elsőként tisztázza a pártosság és a tendencia közti különbséget: „Az ellentét tehát a közt a pártosság között van, mely a művészi magatartás és alkotás lényegéből fakad és a közt a tendencia között, melynek az igazi ábrázolás problémáihoz nincs szerves kapcsolata, sőt éppenséggel meghamisítja az ábrázolt emberek és történések belső igazságát... A „tendencia” helyét elfoglaló pártosság egy olyan fontos pont, ahol áttérhetünk és át is kell törnünk a marxizmus–leninizmusnak alkotómódszerünk számára történő kikapcsolódásához” (Tendencia vagy pártosság?) Ez a probléma mélyül el lényegében „A különösség” című könyv itt közölt részletében is.

A különösség kategóriájának döntő jelentőséget tulajdonít az esztétikai világkép szerkezetében. (A művészet mint az emberiség fejlődésének öntudata). Esztétikája közép-pontjában a valóság művészi visszatükrözése áll, a művészi alkotást és a műalkotások igazi élvezetét is a visszatükrözéshez kapcsolja. (A valóság művészi visszatükrözése). Arra törekszik, hogy a produktív és receptív esztétikai magatartásnak és tételezésnek helyét és funkcióját az emberi cselekvések valóságos rendszerében meghatározza. Az ember egyéniségét és társadalmi lény mivoltát kölcsönhatásban fogja fel, hiszen – mint írja – „az ember társadalmisága következtében válhatott csak pusztán természeti egyedből emberi egyéniséggé.” (Előszó).

A realizmus Lukács György általi értelmezésére a kötetben – többek között – „Az avantgardizmus világnézeti alapjai” című tanulmányban találunk utalást, ahol kétel-

kedését fejezi ki abban, hogy a mai polgári irodalom divatáramlatainak elsajátítása képes-e az írónak segítséget nyújtani azonban az esetekben, amikor a hivatalos elmélet el akarja őket téríteni az igazi művészi alkotás útjáról. Véggöveztetése, hogy a szocialista irodalom egyedül a valóságban való igazi művészi elmélyedés útján találhatja meg önmagát.

Lukács György esztétikai munkássága révén a világirodalmi kultúra propagátora is. Elsősorban az angol, a francia, a német, az orosz és a szovjet irodalom esztétikai értékeit tudatosítja.

Az idős filozófus legfrissebb magyar nyelven megjelent könyve – amelyet a Gondolat adott ki – elsősorban elismerésre készíti a közvéleményt a gazdag életmű iránt. Luna-csarszkij és Balázs Béla kötetei a Kossuth Kiadónál jelentek meg, az utóbbi az Esztétikai Kiskönyvtár sorozatban.

CSONGRÁDY BÉLA

Emlékművek között

Először jártam a Szovjetunióban.

Míg szállt velünk a gép, a II. világháborúra gondoltam; a megtiport orosz földre, a szétvert városokra, s Kijev fölött repülve nem az aranyos kupolájú templomok, az erőd-falak képe merült fel bennem, hanem Babij Jár iszonyata, és belémhasított a fasizmus újrajelentkezésének veszélye.

Izgatott, hogyan él a II. világháború emléke a szovjet nép tudatában, hogyan hatott a világtörténelmi jelentőségű győzelem fejlődésükre, mai magatartásukra.

Természetesen 8–10 nap csak arra elég, hogy az ember élményeket szerezzen, beillessze ezeket a már kialakult képbe, vagy éppen ezek alapján átrendezze és korigálja a korábbi véleményét, de nem lehetséges az élmények, új ismeretek és tapasztalatok ellenőrzése.

Este érkezünk Moszkva fölé. A sziporkázó fények érzékeltették a város méreteit. Lenyűgöző látvány volt, csábított arra, hogy korábbi gondolataimat felváltsa a ma technikai haladása iránti csodálat, egy kis ország fia számára, elképzelhetetlen arányok és – későbbi tapasztalataim alapján mondom – távlatok tudatosítása.

Széles úton robogott velünk a gépkocsi Seremetyevórról Moszkvába, mikor egy emlékmű visszazökkentett a korábbi gondolatokhoz: betontalazaton nagy harcoksi akadály, amely jelezte, hogy 1941. decemberében eddig jutottak el a németek. Hatásában nemcsak „mérőöldkő”, nemcsak a múltra emlékeztet, hanem a mára is figyelmeztet.

Sokat hallottam, milyen nagy gonddal ápolják, őrzik a szovjet emberek a múlt emlékeit. Természetesen nem mindent ápolnak és tisztelnek, ami régi, ami a múltból maradt. Az értékelés alapvető kritériuma, hogy egy adott objektum mit tükröz a nép alkotó tehetőségéből, milyen – az orosz nép, vagy az emberiség haladását szolgáló – történelmi esemény fűződik hozzá, vagy az orosz történelem, kultúra, tudomány melyik nagy alakjának élete, tevékenysége folyt falai között. Ezért láthattuk a hatalmas épületek árnyékában Csehov kicsiny házát, Szmolenszkben az orosz építészet egyik remekét, az Uspenszkij székesegyházat, ahol kíséreinink büszkén említették, hogy Oroszországban – ily módon fejezve ki elragadtatását – itt vette le először kalapját Napóleon. Feltűnt a múlthoz való viszonyunknak az a rendkívül vonzó sajátossága, hogy a tárgyak, objektumok humanizált tartalmat kapnak, az ember és alkotás iránti tisztelet erősítését szolgálják, az ember megbecsülésére nevelnek,